

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ ІНДИКАТОРІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

На підставі професійних індикаторів визначається особливість психологічної культури вчителів початкових класів. порушуються питання особливості професійних індикаторів психологічної культури вчителів початкових класів, окреслюються якості знань: системність, оперативність, повнота, глибина, ефективність. Позначаються, спираючись на данні попередніх дослідників, групи показників через відповідну мотиваційно-особистісну сферу педагога.

Психологічна культура, як комплексна структура, пронизує всі рівні та сторони особистості, сягає всіх сфер життя і є необхідною передумовою для ефективного і досконалого виконання професійних обов'язків. В ній проявляється міра конгруентності людини і соціуму, її здатність вписуватись у навколишній світ і відповідати духовній природі світу. Психологічна культура дає вчителю можливість компетентного вибору ефективних форм, методів, засобів навчання і виховання, що є запорукою успішного здійснення педагогічного процесу.

Ключові слова: психологічна культура вчителів початкових класів, індикатори психологічної культури.

Постановка проблеми

Вступ. Поняття «Психологічна культура» є порівняно новим, і воно утворилося на перехресті різних наукових галузей: філософії, етики і психології, культурології, соціології.

Як психічне утворення, вона пронизує всі основні іпостасі людини: особистість, суб'єкт, індивідуальність. Має ієрархічну багаторівневу будову і багатокомпонентний склад. Психологічна культура — це приклад системної соціальної якості людини.

Як вказував Б. Ломов, системні якості, являючись інтегральними, можуть бути виявлені тільки завдяки науковому аналізу тих систем, до яких належить людина і закономірностям яких підпорядковується її поведінка і її життя в цілому [17, 32].

Психологічна культура вчителя — складне поняття. На думку дослідників, вона включає сукупність знань з психології, вміння використовувати ці знання у роботі з учнями, а також здатність бачити за поведінкою дитини її душевний стан, рівень розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, риси характеру; вміння орієнтуватися в педагогічних ситуаціях, оцінювати їх, вибирати відповідні способи спілкування з конкретною дитиною і колективом учнів, адекватно ситуації впливати на психіку школяра (9; 10).

За М. Обозовим, поняття «психологічна культура» складається з трьох компонентів: розуміння і знання себе й інших людей; саморегулювання станів і властивостей особистості; саморегуляція діяльності, регулювання взаємин з іншими людьми [23].

У психологічній культурі проявляється міра конгруентності людини і соціуму, її здатність вписуватись в навколишній світ і відповідати духовній природі світу. Психоло-

логічна культура є результатом соціалізації, освіти, виховання, а також великої внутрішньої роботи людини, роботи по гармонізації власних життєвих інтересів і потреб з інтересами навколишнього світу й соціуму.

Психологічна культура дає вчителю можливість компетентного вибору ефективних форм, методів, засобів навчання і виховання, що є запорукою успішного здійснення педагогічного процесу.

Аналіз останніх досліджень. На думку О. Моткова, психологічна культура проявляється в самоорганізації та саморегуляції будь-якої життєдіяльності людини, різноманітних видах її базових прагнень і тенденцій, в ставленні особистості до себе, до людей, до живої і неживої природи, до світу в цілому [16].

О. Мотков вважає, що психологічна культура — це комплекс розвинутих спеціальних потреб, здібностей і вмінь людини [16, 24].

Л. Колмогорова вводить поняття загальної психологічної культури, відділяючи його від поняття професійної психологічної культури, і дає йому таке визначення: складова базової культури особистості як системної характеристики людини, що допомагає їй ефективно самовизначитись і самореалізуватися в житті, а також сприяє успішній соціальній адаптації і саморозвитку [27, 48].

На сьогодні існує низка досліджень, де розглядаються різні аспекти, рівні та складові психологічної культури, а також робляться спроби визначити ці феномени.

Е. Климов, зокрема, упроваджує поняття психологічної грамотності, як певний рівень психологічної культури та виділяє в ній такі складові: психологічну спрямованість мислення; інтерес до сторонньої людини; володіння елементами психологічного пізнання. Також підкреслює важливість поєднання психологічно спрямованого розуму у людини з культивуванням в собі високого рівня терпимості до індивідуальної неповторності інших людей [26, 310].

Досліджуючи «психологічну проникливість» як певну складову психологічної культури, В. Аллахвердов зауважує, що відсутність психологічної проникливості — це відсутність ефективного інструменту в побудові поведінки людини [29, 53]. Вчений відзначає, що «психологічна некультурність» людей, яка нерідко зустрічається, проявляється не у вигляді поганих манер і неерудованості, а як неволодіння особливим культурним кодом, який забезпечує адекватну інтерпретацію процесу психологічної взаємодії, а також неволодіння культурними моделями поведінки, закріпленими в різноманітних формах спілкування і способах комунікації.

Л. Куликов розглядає поняття психологічної культури в рамках етнічної психології. Він вважає, що межі цього поняття — предмет психокulturології міждисциплінарної науки. Вчений вважає її найбільш тісно пов'язаною з культурологією, психологією, етнологією, антропологією, соціологією. На його думку, в психокulturології можуть бути виділені такі розділи: психологічна культура почуттів і емоцій; психологічна культура пізнання й інтелекту, психологічна культура свідомості й самосвідомості; психологічна культура волі і саморегуляції; психологічна культура самовдосконалювання і саморозвитку особистості [25, 159].

«Психологічна культура» як системне і багатокомпонентне поняття розкривається з погляду основних аспектів: гносеологічного; процесуально-діяльнісного; суб'єктивно-особистісного.

Л. Колмогорова виділяє такі складові психологічної культури особистості:

1. Психологічна грамотність.
2. Психологічна компетентність.
3. Ціннісно-змістовий компонент.
4. Рефлексія.
5. Культуротворчість.

В. Семикін в генезисі психологічної культури виділяє три основних рівня: психологічну грамотність як деякий мінімум психологічних знань і умінь, які забезпечують більш або менш адекватну поведінку і соціальну взаємодію; психологічну компетентність, яка забезпечує ефективність поведінки, діяльності або соціальної взаємодії з людьми; зрілу психологічну культуру, як розвинутий механізм особистісної саморегуляції, яка забезпечує і ефективну, і безпечну, і гуманну взаємодію з людьми.

У структурі психологічної культури В. Семикін виділяє такі компоненти: когнітивний (система наукових психологічних знань про людину і соціальну взаємодію людей, система адекватних уявлень про свій внутрішній психічний світ і особистісно-індивідуальні якості, розвинутий науковий інтелект, креативність, схильність до соціальної творчості); рефлексивно-перцептивний (спостережливість, увага до людей, психологічна проникливість, вміння адекватно сприймати самого себе й інших людей, прогностичні здібності, здібності до ідентифікації); фективний (чутливість до людей, розвинута емпатія та вміння співпереживати, багатство і дієвість переживань, емоційна стабільність, чуйність, доброзичливість, великодушність, милосердя, почуття власної гідності, почуття гумору); вольовий (здатність протидіяти зовнішньому тиску, здатність придушити негативні емоційні впливи і сильні переживання, здатність продовжувати виконувати певну роботу при значних психічних і фізичних навантаженнях, самоконтроль, витримка, наполегливість в утвердженні моральних цінностей і відстоюванні моральних принципів, надійність); комунікативний (вміння спілкуватись з різними людьми, адекватно сприймати і передавати інформацію, вміння будувати і висловлювати свої думки логічно, доказово і зрозуміло, мовленнєва культура); регулятивний (адаптивність, вміння довільної саморегуляції поведінки та діяльності, володіння собою, вміння керувати своїми психічними станами і розумом, моральна саморегуляція); підсистема досвіду соціальної взаємодії (установки і стереотипи культурної поведінки, розвинуті вміння й навички соціальної взаємодії, соціальна активність, терпиме ставлення до людей, ввічливість, дипломатичність, добросовісність, внутрішня гідність, інтелігентність); ціннісно-змістовий (соціальні норми, цінності і ставлення до них, цікавість до людей, толерантність, гуманність, порядність, справедливість, відповідальність, моральність, самоповага) [31].

Три останні компоненти в цьому багатомірному психологічному утворенні є системоутворювальними, а ціннісно-змістовий компонент в цій системі, крім того, виступає стрижневим, інтегрувальним. Саме від нього залежить істинність і зрілість психологічної культури людини. Без моральних переконань і внутрішнього морального закону, а також соціальне значущих смислів культурна поведінка людини буде формальною або награною і оманливою.

Як вже було зазначено, психологічна культура вчителя — складне поняття, а тому є необхідним розглядати його як системне одиничне явище і водночас як струк-

турний компонент загального явища, яким є професійна психологічна культура вчителя.

За А. Орловим, справжня професійна психологічна культура педагога передбачає культуру його переконань, переживань, уявлень і впливів, яка проявляється у ставленні і до самого себе, і до учнів; така культура є результатом поступового подолання і викорінення невротичних (тобто неавтентичних, ілюзорних) компонентів власного внутрішнього світу в різного роду психотерапевтичних по своїй суті практиках [24, 146].

Він має бути активним організатором, наполегливим, вміти володіти собою й впливати на інших таким чином, щоб кожен учень усвідомлював себе як «громадянина, як хранителя духу народу, його ідей, його багатств і цінностей, його неминучої величі», стверджував В. Сухомлинський [32, 338].

Г. Різз розуміє педагогічну культуру як системне явище, яке складається з системоутворювальних елементів, взаємодія яких дає змогу побачити вчителя-професіонала [13, 114–115; 14, 110–111]. До цих системоутворювальних елементів автор відносить такі:

- культура визначення мети, яка виявляється в окресленні стратегії педагогічної діяльності й педагогічного процесу; культура педагогічного знання, яка передбачає наявність наукових теорій і гіпотез, узагальнений накопичений досвід пізнань попередніх поколінь; світоглядна культура, яка містить у собі й культуру мислення; культура почуттів, яка виявляється в здібності любити, співчувати, пишатися, радіти, соромитися, мучитися докорами сумління тощо, тобто всього того, без чого спілкування і праця вчителя-вихователя не приносить користі; культура ставлення, яка означає здатність висловлювати власні думки стосовно подій морального, правового, політичного, релігійного або філософського характеру; культура спілкування, яка визначається комунікативними здібностями вчителя, які виявляються в організації педагогічного цілевідповідної взаємодії з дітьми, їхніми батьками, колегами й керівниками школи;

- організаційна культура, яка дає змогу забезпечити процеси навчання відповідно до цілепокладання на різних рівнях і в різних формах.

Глибокі знання — запорука результативної професійної діяльності вчителя. Для того щоб знання справді стали знаряддям регуляції практичної діяльності педагога, їм повинні бути притаманні певні якості. Насамперед, це їх системність, що забезпечує зв'язок між окремими блоками знань і встановлення різноманітних зв'язків між ними. Оперативність знань створює можливість швидкого і точного видобування їх із пам'яті з метою розв'язання певного завдання чи конкретної педагогічної ситуації. Повнота знань характеризує поінформованість вчителя у багатьох галузях науки, мистецтва, літературі тощо. Глибина свідчить про наявність у педагога систематизованих знань, забезпечує обґрунтованість кожного блоку знань, зв'язок його з іншими блоками. Ефективність діяльності вчителя залежатиме і від таких якостей знань, як: міцність, усвідомленість, дієвість та ін.

Необхідним компонентом психологічної культури педагога є психологічна готовність до вчительської праці. Така готовність включає і психолого-педагогічну спрямованість особистості вчителя, в основі якої лежить любов до дітей і до педагогічної діяльності.

Психолого-педагогічна спрямованість є стержневою віссю особистості педагога, основою його готовності до виконання професійної діяльності. Вона характеризується

своєрідною орієнтацією його актуальних потреб, показує міру зацікавленості, захопленості й відданості професії. Показниками її є ставлення до педагогічної діяльності як процесу навчання і виховання дітей: ставлення до дитини як об'єкт-суб'єкта навчально-виховного процесу; ставлення до себе як суб'єкта педагогічної діяльності та спілкування. Психологічна культура передбачає вираження зазначених груп показників через відповідну мотиваційно-особистісну сферу педагога: 1) бажання навчати і виховувати, інтерес до вчительської праці, орієнтацію на соціально значимий результат; 2) любов, повагу до дітей, тобто систему гуманних почуттів як рушіїв педагогічної активності; 3) орієнтацію на власний прогрес, реалізацію потенційних можливостей, прагнення до самовдосконалення [18, 48].

Вчителю необхідні такі професійні якості, які можуть бути сформовані й розвинуті: інтерес до дитини як особистості, вміння розуміти її інтереси й особливості, педагогічна спостережливість; комунікабельність, уява, педагогічний такт; організаторські вміння; широкі духовні інтереси, пізнавальні потреби; зацікавленість у спільній справі, у сприятливому морально-психологічному кліматі педагогічного колективу.

Високий рівень освіченості, бездоганне знання предметів, що викладаються, культура мислення і мовлення потрібні вчителю не тільки для проведення навчально-виховної роботи з дітьми, а й як особистісні якості, які забезпечують повагу учнів, широту пошуку, вміння прогнозувати, шукати власний, оригінальний стиль навчання і виховання.

Вчитель характеризується як особистість, котра постійно шукає, не задовольняється шаблонами. Не існує єдиної методики навчання і виховання, яка була б обов'язковою для всіх: кожний вчитель повинен стати новатором, знайти свої підходи, що відповідають його особистим якостям. Оволодіння професійною майстерністю може прийти тільки завдяки глибокому, всебічному оволодінню багатством знань про людину, про дитину з галузі психології, філософії, педагогіки, соціології, методик викладання різних предметів навчання.

Психологи Ф. Гоноволіна, Н. Кузьміної, Н. Левітова, Г. Страхова, С. Кондрацької, В. Роздобудьмо, Л. Базилевської у своїх дослідженнях дають змогу представити структуру педагогічних здібностей як складне і багатогранне утворення, яке в цілісності забезпечує успішність виконання педагогічної діяльності. До них належать дидактичні, академічні, перцептивні, комунікативні, організаторські, сугестивні здібності, педагогічна уява та педагогічна рефлексія. Одним з компонентів педагогічних здібностей є розподіл, обсяг і переключення уваги [19, 183, 185].

Не можна уявити психологічну культуру вчителя без культури почуттів, без емоційно-вольової сфери його особистості. Остання передбачає здатність любити, свідомо керувати своїми емоціями, регулювати свої дії і поведінку, володіти собою, створювати позитивний емоційний настрій та сприятливий психологічний клімат, розуміти почуття учня (емпатія) тощо.

Окремі фахівці надають сформованості емпатії особливого значення, вважаючи, цю якість є одним із засобів не тільки пізнання, а й вміння проникнути в психіку іншої людини, співчувати їй. Емпатія — це інтуїтивне пізнання іншого. Для такого пізнання характерне швидко визначення емоційного стану, намірів, думок сприйнятої особистості. В основі емпатії лежить висока чутливість до емоційного і фізичного стану іншої людини, а також високий розвиток сенсорної та емоційної сприйнятливості, глибокий і

гнучкий розум. Вона виявляється не тільки в оцінюванні стану іншої людини, а й у співпереживанні. Співпереживаючи, людина глибше пізнає об'єкт. Здатність до емпатії необхідна всім педагогам [20, 47–49].

З емоційно-вольовою сферою особистості вчителя тісно пов'язана індивідуально-типологічна сфера, яка включає особливості його темпераменту та характеру, що прямо чи опосередковано впливають на успіх педагогічної діяльності.

Отже, становлення психологічної культури педагога — це складний і довготривалий процес, який потребує великих зусиль з боку самого вчителя, оскільки психологічна культура є не одиничним утворенням, а комплексною структурою, яка пронизує всі рівні та сторони особистості, зачіпає всі сфери життя і є необхідною передумовою для ефективного і досконалого виконання професійних обов'язків.

Мета дослідження — на підставі визначення професійних індикаторів схарактеризувати особливості психологічної культури вчителів початкових класів.

Виклад основного матеріала

На думку А. Орлова: «Справжня професійна психологічна культура педагога передбачає культуру його переконань, переживань, уявлень і впливів, яка проявляється у ставленні і до самого себе, і до учнів; така культура є результатом поступового подолання і викоринення невротичних (тобто неавтентичних, ілюзорних) компонентів власного внутрішнього світу в різного роду психотерапевтичних по своїй суті практиках» [1].

В. Сухомлинський в своїх працях ствержував, що «вчитель має бути активним і наполегливим організатором. Повинен вміти володіти собою й впливати на інших таким чином, щоб кожен учень усвідомлював себе як «громадянина, як хранителя духу народу, його ідей, його багатств і цінностей, його неминучої величі» [2].

Особа вчителя надзвичайно багатогранна, і в кожному конкретному випадку виявляються ті чи інші його цінні моменти. Саме вчитель поєднує в собі дві спеціальності. Він має бути фахівцем не лише з того предмета, який викладає, а й педагогом-вихователем, тобто поєднувати в собі майстерність викладача і вихователя. Навчаючи, він має не лише передавати учням знання, а й прищеплювати гуманні ідеали, пробуджувати потребу до суспільно-корисної діяльності, виховувати активну життєву позицію.

Вчительська професія, як зазначав В. Сухомлинський, особлива, її не можна порівнювати ні з якою іншою: «це — людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється» [3]. Завдання вчителя в тому, щоб використати з досвіду інших усе те, що органічно притаманне його індивідуальності, у виробленні свого алгоритму поведінки, мислення, світосприйняття. Формування творчої особистості вчителя не можливе без удосконалення його професіоналізму.

Однією з умов успішної діяльності вчителя є вивчення ним властивостей дитини та закономірностей її психічної діяльності. Спираючись на ці закономірності та властивості, вчитель має можливість обрати найраціональніші шляхи навчання і формування особистості у їх цілковитій єдності. Ефективність навчання школярів певною мірою залежить і від теоретичного, і практичного знання пізнавальних психічних процесів на різних етапах розвитку особистості.

Вчителю важливо знати особистісні якості дитини, яка розвивається, та розуміти її психіку: вміти виявляти, що є в розвитку головним і постійним, а що випадковим і тимчасовим. Проникнення у глибину основ психології особистості дає змогу проводити

інколи не тільки корекцію, своєрідний «косметичний» ремонт, а й фундаментальну перебудову, якщо необхідно, всієї будівлі внутрішнього світу дитини.

Школяр живе не ізольовано. Він вчиться і працює в колективі, встановлює певні міжособистісні й внутрішньо колективні стосунки, в яких здійснюється спілкування та взаємовиховання.

Знання психології шкільного колективу забезпечує вчителю можливість впливу на клас і на взаємовиховання учнів у ньому. Глибокі знання — запорука результативної професійної діяльності вчителя.

Для того щоб знання справді стали знаряддям регуляції практичної діяльності педагога, їм повинні бути притаманні певні якості.

Знання мають такі якості, як:

- 1) системність;
- 2) оперативність;
- 3) повнота;
- 4) глибина;
- 5) ефективність.

Насамперед, це їх системність, що забезпечує зв'язок між окремими блоками знань і встановлення різноманітних зв'язків між ними. Оперативність знань створює можливість швидкого і точного видобування їх із пам'яті з метою розв'язання певного завдання чи конкретної педагогічної ситуації. Повнота знань характеризує поінформованість вчителя у багатьох галузях науки, мистецтва, літературі тощо. Глибина свідчить про наявність у педагога систематизованих знань, забезпечує обґрунтованість кожного блоку знань, зв'язок його з іншими блоками. Ефективність діяльності вчителя залежатиме і від таких якостей знань, як міцність, усвідомленість, дієвість і ін.

У сучасному комп'ютеризованому житті ерудованість та освіченість педагога мають велике значення і стають показником, який передусім висвітлює наявні знання в його професійній діяльності. Але знання не можуть бути у вчителя просто нагромаджені. Вчитель повинен вміти їх використати чи подати вчасно, вміло, не нашкодивши.

Необхідним компонентом психологічної культури вчителя є психологічна готовність до вчительської праці. Така готовність включає і психолого-педагогічну спрямованість особистості вчителя, в основі якої лежить любов до дітей і до педагогічної діяльності.

Психолого-педагогічна спрямованість є стержневою віссю особистості педагога, основою його готовності до виконання професійної діяльності. Вона характеризується своєрідною орієнтацією його актуальних потреб, показує міру зацікавленості, захопленості й відданості професії. Показниками її є ставлення до педагогічної діяльності як процесу навчання і виховання дітей: ставлення до дитини як об'єкт-суб'єкта навчально-виховного процесу; ставлення до себе як суб'єкта педагогічної діяльності та спілкування. Як визначено у роботі В. Кудіна і В. Юрченко, психологічна культура передбачає вираження груп показників через відповідну мотиваційно-особистісну сферу педагога:

1) бажання навчати і виховувати, інтерес до вчительської праці, орієнтацію на соціальне значущий результат;

2) любов, повагу до дітей, тобто систему гуманних почуттів як рушіїв педагогічної активності;

3) орієнтацію на власний прогрес, реалізацію потенційних можливостей, прагнення до самовдосконалення [4].

Вчителю необхідні такі професійні якості, які можуть бути сформовані й розвинуті: інтерес до дитини як особистості, вміння розуміти її інтереси і особливості, педагогічна спостережливість; комунікабельність, уява, педагогічний такт; організаторські вміння; широкі духовні інтереси, пізнавальні потреби; зацікавленість у спільній справі, у сприятливому морально-психологічному кліматі педагогічного колективу.

Високий рівень освіченості, бездоганне знання предметів, що викладаються, культура мислення і мовлення потрібні вчителю не тільки для проведення навчально-виховної роботи з дітьми, а й як особистісні якості, які забезпечують повагу учнів, широту пошуку, вміння прогнозувати, шукати власний, оригінальний стиль навчання і виховання.

Вчитель характеризується як особистість, котра постійно шукає, не задовольняється шаблонами. Не існує єдиної методики навчання і виховання, яка була б обов'язковою для всіх: кожний вчитель мусить стати новатором, знайти свої підходи, що відповідають його особистим якостям. Оволодіння професійною майстерністю може прийти тільки завдяки глибокому, всебічному оволодінню багатством знань про людину, про дитину з галузі психології, філософії, педагогіки, соціології, методик викладання різних предметів навчання. Висока педагогічна культура дає учителю можливість компетентного вибору ефективних форм, методів, засобів навчання і виховання, що покладені в основу оптимізації навчально-виховного процесу.

Важливе значення в психологічній культурі особистості вчителя відводиться педагогічним здібностям і особистісним якостям педагога, які здатні забезпечити досягнення високих результатів у навчально-виховній діяльності, в стосунках та спілкуванні з дітьми. Такими позитивними морально-психологічними якостями вчителя, які у поєднанні з педагогічною майстерністю створюють йому високий авторитет і становлять складову психологічної культури, є тактовність, чуйність, чесність, об'єктивність, справедливість та ін.

Дослідження низки фахівців-психологів дають змогу представити структуру педагогічних здібностей як складного і багатогранного утворення, яке в цілому забезпечує успішність виконання педагогічної діяльності. До них належать дидактичні, академічні, перцептивні, комунікативні, організаторські, сугестивні здібності, педагогічна уява та педагогічна рефлексія. Одним з компонентів педагогічних здібностей є розподіл, обсяг і переключення уваги [5; 9].

Неможливо уявити психологічну культуру вчителя без культури почуттів, без емоційно-вольової сфери його особистості. Остання передбачає здатність любити, свідомо керувати своїми емоціями, регулювати свої дії і поведінку, володіти собою, створювати позитивний емоційний настрій та сприятливий психологічний клімат, розуміти почуття учня (емпатія) тощо. Окремі фахівці надають сформованості емпатії особливого значення, вважаючи цю якість одним із засобів не тільки пізнання, а й вміння проникнути в психіку іншої людини, співчувати їй.

Емпатія — це інтуїтивне пізнання іншого. Для такого пізнання характерне швидке визначення емоційного стану, намірів, думок сприйнятої особистості. В основі емпатії лежить висока чутливість до емоційного і фізичного стану іншої людини, а також високий розвиток сенсорної та емоційної сприйнятливості, глибокий

і гнучкий розум. Вона виявляється не тільки в оцінюванні стану іншої людини, а й у співпереживанні. Співпереживаючи, людина глибше пізнає об'єкт. Здатність до емпатії необхідна всім педагогам [6].

З емоційно-вольовою сферою особистості вчителя тісно пов'язана індивідуально-типологічна сфера, яка включає особливості його темпераменту та характеру, що прямо чи опосередковано впливають на успіх педагогічної діяльності.

Оцінюючи рівень психологічної культури педагога, діагностувати зазначені типологічні особливості бажано з позицій їх психологічної сумісності щодо відповідних типологічних особливостей дітей, а також «розвивальної дії і позитивної особистісної корекції»[3].

Як визначено в роботах О. Мороз (2001), В. Сластьоніна (2001), Н. Філіпенко (2001), темперамент вчителя визначає його індивідуальність у поєднанні з іншими особистісними якостями, здібностями, нахилами, інтелектом, мораллю, досвідом іта ін. «Вростаючи» у характер, темпераментні ознаки детермінують динамічні параметри навчальної діяльності (темп, швидкість реакції, емоційність), підсилюючи таким чином природну самотутність педагога [7].

Характер, як відомо, — це синтез інтелектуальних, морально-етичних, практичних і вольових якостей особистості. Він надає навчальній діяльності особистісного, індивідуально-своєрідного забарвлення. Домінування певних характерологічних якостей яскраво висвітлюється у конкретних вчинках педагога, особливо в екстремальних чи альтернативних ситуаціях.

Висока психологічна культура є запорукою творчого співробітництва вчителя з учнями, ставлення до дитини як особистості з усіма притаманними їй властивостями та якостями. Саме формування вмінь розуміти інтереси й запити дитини, врахування їх під час вибору засобів впливу на неї, вироблення здатності психологічно грамотно будувати процес спілкування зі школярами мають бути в центрі уваги сучасного педагога.

Погляди науковців, практичних психологів дають змогу окреслити такі компоненти психологічної культури вчителя:

1. Психологічні знання як основа не тільки психологічної, а й професійної культури вчителя, коли вони органічно поєднуються із знаннями педагогіки, із знаннями сучасної політичної, економічної, екологічної, соціокультурної ситуації і становлять своєрідний психолого-педагогічний світогляд, де дитина «об'єкт-суб'єкт» не тільки на рівні «навчальний заклад», а й мікросередовища, мезосередовища, макросередовища; уміння використовувати ці знання у взаєминах з учнями, колегами по роботі, батьками.

2. Психологічна готовність до вчительської праці, яка пов'язана з усвідомленням її соціального значення.

3. Особистісні якості вчителя, і передусім, педагогічні здібності, які здатні забезпечити успішне виконання педагогічної діяльності.

4. Емоційно-вольова сфера особистості педагога, яка забезпечує здатність свідомо керувати своїми емоціями, регулювати свої дії і поведінку, володіти собою, створювати позитивний емоційний настрій і сприятливий психологічний клімат.

5. Характерологічні й типологічні властивості педагога, які включають особливості темпераменту та характеру вчителя і прямо чи опосередковано впливають на успішність навчальної діяльності чи на взаємини з учнями, колегами, батьками.

6. Прагнення і здатність особистості педагога постійно вдосконалюватися, займатися самоосвітою.

Висновки

Психологічна культура є комплексною структурою, яка пронизує всі рівні та сторони особистості, сягає всіх сфер життя і є необхідною передумовою для ефективного і досконалого виконання професійних обов'язків. Структура педагогічних здібностей — це складне і багатогранне утворення, яке в цілому забезпечує успішність виконання педагогічної діяльності. До неї належать дидактичні, академічні, перцептивні, комунікативні, організаторські, сугестивні здібності, педагогічна уява та педагогічна рефлексія. Одним з компонентів педагогічних здібностей є розподіл, обсяг і переключення уваги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик Л. І. Формування соціолого-психологічної культури студенської молоді у вищому навчальному закладі / Л. І. Білик // Вища освіта України. — 1998. — № 3. — С. 105–109.
2. Зиновкина М. М. Вузовский педагог XXI века / М. М. Зиновкина // Высшее образование в России. — 1998. — № 3. — С. 14–16.
3. Колошина В. Ф. Самоактуалізація викладача / В. Ф. Колошина // Практична психологія та соціальна робота. — 2000. — № 1. — С. 7–9.
4. Кудіна В. В. Психологія вищої школи: курс лекцій / В. В. Кудіна, В. І. Юрченко. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. — 176 с.
5. Митина Л. М. Психологія професійного розвитку учителя / Л. М. Митина, Ф. М. Гоноболина, Н. В. Кузьміна [та ін.]. — М. : Флінта : МПСИ, 1998. — 200 с.
6. Митина Л. М. Психологія розвитку конкурентоспособной личности: учеб.-метод. пособие / Л. М. Митина. — М. : Изд-во Москов. психолого-соц. и-та, 2003. — 400 с.
7. Мороз О. Г. Навчальний процес у вищій педагогічній школі: навч. посіб. / О. Г. Мороз, В. О. Сластьонін, Н. І. Філіпенко [та ін.] ; за ред. О. Г. Мороз. — К., 2001. — С. 325–338.
8. Мороз О. Г. Психолого-педагогічна модель викладача вищої школи / О. Г. Мороз, В. І. Юрченко // Психолого-наукове проектування інноваційних та альтернативних систем вищої освіти. — Тернопіль, 2000. — С. 187–189.
9. Москальова А. С. Формування психологічної культури дівчат-підлітків в умовах позашкільного навчального закладу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / А. С. Москальова. — К. : ЦППО, 2004. — 223 с.
10. Чепелева Н. В. Психологічна культура майбутнього вчителя / Н. В. Чепелева. — К. : Тов-во «Знання УРСР», 1989. — 32 с.
11. Колмогорова Л. С. Особенности становления психологической культуры младших школьников / Л. С. Колмогорова, О. Г. Холодкова // Вопросы психологии. — 2001. — № 1. — 48 с.

12. Колмогорова Л. С. Диагностика психологической культуры школьников: практ. пособие для шк. психологов // Л. С. Колмогорова. — М. : Изд-во ВЛАДОС — ПРЕСС, 2002. — 360 с.
13. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: монографія // В. В. Рибалка ; за ред. Г.О. Балла. — К. : ІПППО АПН України, 1998. — 160 с.
14. Ризз Г. Размышления о педагогической деятельности, культуре, мастерстве / Г. Ризз // Педагогика. — 1995. — № 4. — С. 114–115.
15. Актуальні проблеми психології / за ред. С. Д. Максименка. — К. : Главник, 2007. — Т. 10, ч. 1. — 320 с.
16. Мотков О. И. Психология самосознания личности: практ. пособие / О. И. Мотков. — М., 1993. — 145 с.
17. Ломов А. А. Системность в психологии / А. А. Ломов / под ред. В. А. Барбанщикова, Д. Н. Завалишиной, В. А. Пономаренко. — М. : Воронеж, 1996. — 32 с.
18. Ковальов О. Г. Психологія особистості вчителя-вихователя / О. Г. Ковальов. — К. : Рад. шк. — 1990. — № 4. — С. 47–49.
19. Савчин М. Педагогічна психологія / М. Савчин. — Дрогобич : Відродження. — 1998. — С. 183–185.
20. Ковальов О. Г. Психологія особистості вчителя-вихователя / О. Г. Ковальов. — К. : Рад. шк., 1990. — № 4. — С. 47–49.
21. Колмогорова Л. С. Диагностика психологической культуры школьников: практ. пособие для шк. психологов / Л. С. Колмогорова. — М., 2002. — С. 214–215.
22. Колмогорова Л. С. Становление психологической культуры личности как ориентир современного образования / Л. С. Колмогорова // Педагогика. — 1997. — № 3. — С. 110–111.
23. Обозов Н. Н. Психология межличностного взаимодействия: дис. ... д-ра психол. наук / Н. Н. Обозов. — Ленинград, 1979. — 380 с.
24. Орлов А. Б. Психология личности й сущности человека: парадигмы, проекции, практики: пособие для студ. психол. ф-тов / А. Б. Орлов. — К., 1995. — 146 с.
25. Платонова Ю. П. Введение в этническую психологию: учеб. пособие / под ред. Ю. П. Платонова. — СПб., 1995. — С. 159.
26. Климов Е. А. Введение в психологию труда / Е. А. Климов. — М. : МГУ, 1988. — С. 310.
27. Колмогорова Л. С. Особенности становления психологической культуры младших школьников // Л. С. Колмогорова, О. Г. Холодкова // Вопросы психологии. — 2000. — № 1. — С. 8.
28. Амонашвили Ш. А. Школа жизни: трактат о начальной ступени образования, основанной на принципах гуманно-личностной педагогики / Ш. А. Амонашвили. — М., 1996. — С. 24.
29. Аллахвердов В. М. О формировании психологической культуры у студентов технического вуза / В. М. Аллахвердов, Н. В. Бемяк, М. В. Иванов // Психологическое обеспечение учебно-воспитательного процесса в вузе: межвуз. сб. — Ленинград., 1985.
30. Иванова Т. В. Професійна культура майбутнього педагога / Т. В. Иванова // Педагогіка і психологія, 1995. — № 2. — С. 86–93.

31. Семикин В. В. Психологическая культура и образование / В. В. Семикин // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. — СПб., 2002. — № 2(3). — С. 26–36. — (Серия «Психолого-педагогические науки»).

32. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. / В. О. Суховлинський. — К. : Рад. шк., 1976. — Т. 2. — 637 с.

Анисимова О. А.

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ИНДИКАТОРОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Основываясь на профессиональных индикаторах, определяются особенности психологической культуры учителей начальных классов, указываются такие качества знаний, как: системность, оперативность, полнота, глубина, эффективность. Опираясь на данные предыдущих исследователей, называются группы показателей через соответствующую мотивационно-личностную сферу педагога. Психологическая культура — это комплексная структура, которая пронизывает все уровни и стороны личности, проникая во все сферы жизни и являясь необходимым предусловием для эффективного и совершенного выполнения профессиональных обязанностей. Структура педагогических способностей — это сложное и многогранное образование, которое в целом обеспечивает успешность педагогической деятельности. К ней относятся: дидактические, академические, перцептивные, коммуникативные, организаторские, суггестивные способности, педагогическое видение и педагогическая рефлексия. Одним из компонентов педагогических способностей является распределение, объем и переключение внимания.

Ключевые слова: психологическая культура учителей начальных классов, индикаторы психологической культуры.

Anisimova O. O.

FEATURES PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL INDICATORS CULTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Based on professional indicators, defines the features of psychological culture of teachers of primary classes, such as: consistency, timeliness, completeness, depth, Efficiency gains. Based on data from previous researchers, called the group of indicators through the proper motivation and personal sphere of the teacher. Psychological culture — a complex structure that permeates all levels of the party and the individual, penetrating all spheres of life and is a necessary precondition for effective and perfect performance of professional duties. The structure of pedagogical skills — is a complex and multifaceted education, which generally provides pedagogical the success of a business. It includes: teaching, academic, perceptual, communication, organizational, suggestibility ability, pedagogical vision and pedagogical reflection. One component is the ability pedagogical distribution volume and refocusing.

Key words: psychological culture of primary school teachers, indicators of psychological culture.